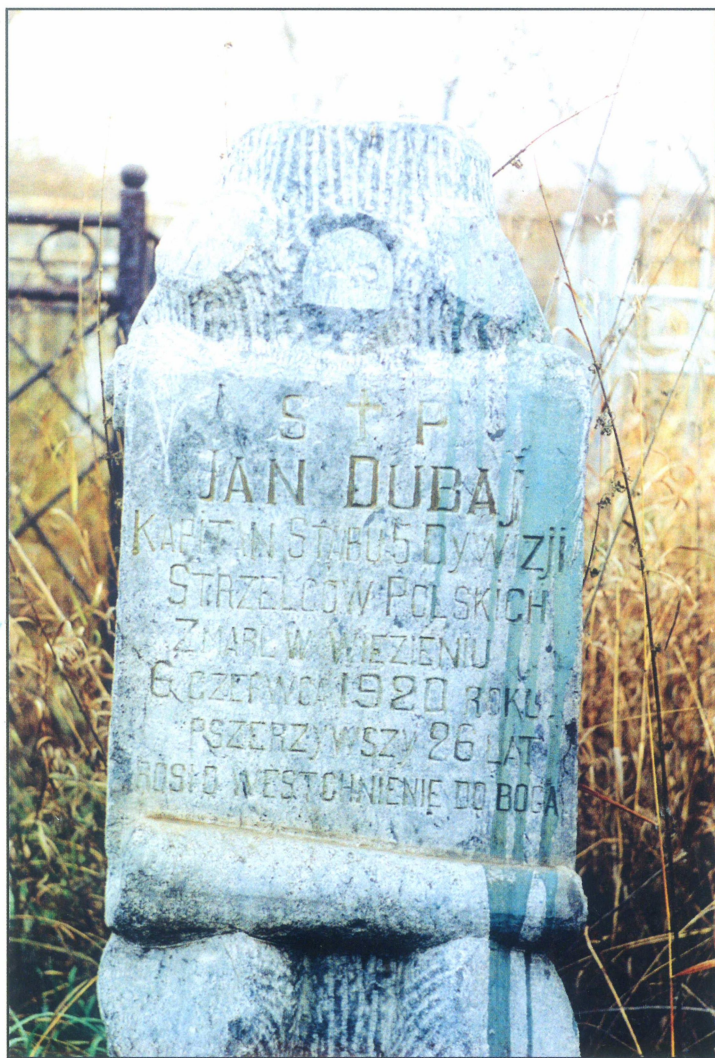


Sergiusz Leńczyk



CMENTARZE POLSKIE NA URALU I SYBERII

Recenzent: Prof. dr hab. Valentina Tuguzhekova (Khakass Research Institute of Language, Literature and History)

Redakcja: Ludmiła Poleżajewa

Korekta: Wojciech Korwin-Kossakowski

Projekt okładki, skład i łamanie: Pismo syberyjskie Kongresu Polaków w Rosji „Rodacy-Соотечественники”, red. Andrej Semionow

Na okładce: Zdjęcie grobu oficera V dywizji strzelców polskich Jana Dubaja na cmentarzu Troickim w Krasnojarsku (Zdjęcie Sergiusza Leończyka). Na stronie 3 okładki fotografia odnalezionych grobów Polek deportowanych w latach II wojny światowej, na wiejskim cmentarzu w Małej Minusie. Uczestnicy Dni Kultury Polskiej w Chakasji i na południu Kraju Krasnojarskiego przy pomniku „Polskim Matkom i Dzieciom” na starym cmentarzu w Minusińsku 2 grudnia 2017 r. (Zdjęcia Artioma Czernyszewa). Na stronie 4 okładki krzyż na cmentarzu we wsi Mińsk-Dworiańskoje (Zdjęcie Sergiusza Leończyka).

Wydawca APAJTE Éditions Paris 2018

ISBN 978-2-911742-17-0

Wydawnictwo

APAJTE Éditions Paris

20, rue Legendre

75017 Paris – Francja

apajte.editions@gmail.com

© copyright by APAJTE & Kulturalno-Narodowa Organizacja Społeczna „Polonia” Republiki Chakasja (Pismo syberyjskie Kongresu Polaków w Rosji „Rodacy-Соотечественники”)

® wszelkie prawa zastrzeżone

„Projekt jest współfinansowany w ramach funduszy polonijnych Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej”

Dotacja z roku 2017.

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	5
ROZDZIAŁ PIERWSZY. CMENTARZE POLSKIE NA URALU I SYBERII.	
ZARYS PROBLEMU	7
Z dziejów polskiej diaspory na Uralu i Syberii	7
Kościół rzymskokatolicki na Uralu i Syberii	9
Cmentarze w martyrologii polskiej XIX w. na Syberii Wschodniej	11
Miejskie cmentarze katolickie XIX-XX w.	13
Życie i śmierć polskich emigrantów ekonomicznych z przełomu XIX-XX w.	16
U progu wielkich zmian. Rewolucje rosyjskie 1917 r. i zmiana sytuacji diaspory polskiej na Uralu i Syberii	19
Represje wobec Polaków w czasach radzieckich. Niszczenie polskich cmentarzy	22
ROZDZIAŁ DRUGI. MIEJSKIE CMENTARZE	
NA URALU	25
Cmentarz miejski w Permie – pierwszym mieście na etapie syberyjskim pomiędzy Europą i Azją.	25
Zniszczony cmentarz katolicki w Jekaterynburgu.....	29
Cmentarze w obwodzie swierdłowskim (Свердловская область).....	30
Polskie groby i cmentarze w Ufie (Уфа) i Republice Baszkortostan (Республика Башкортостан).....	32
ROZDZIAŁ TRZECI. MIEJSKIE CMENTARZE NA SYBERII	
ZACHODNIEJ (ЗАПАДНАЯ СИБИРЬ).....	35
Nekropolia polska w pierwszej stolicy Syberii – w Tobolsku obwodu tiumieńskiego (Тобольск, Тюменская область)	35
Groby polskie w Bijsku (Бийск) i na terenie kraju Ałtajskiego (Алтайский край)...	37
ROZDZIAŁ CZWARTY. MIEJSKIE CMENTARZE W KRAJU	
KRASNOJARSKIM (КРАСНОЯРСКИЙ КРАЙ) I REPUBLICIE	
CHAKASJI (РЕСПУБЛИКА ХАКАСИЯ)	40
Groby polskie na cmentarzu Troickim w Krasnojarsku (Красноярск).....	40
Polskie groby w Jenisejsku (Енисейск) i okolicach	41
Groby polskie w Minusińsku (Минусинск) i okolicach.....	44
Polskie groby w Abakanie (Абакан) i okolicach	47
ROZDZIAŁ PIĄTY. WIEJSKIE CMENTARZE POLSKIE NA SYBERII	
ZACHODNIEJ I W KRAJU KRASNOJARSKIM (ЗАПАДНАЯ СИБИРЬ И	
КРАСНОЯРСКИЙ КРАЙ).....	49
Wieś Despotzinowka (Десподзиновка) obwodu omskiego	49
Wieś Botwino (Ботвино) obwodu omskiego	51
Wieś Mińsk-Dworiańskoje (Минск-Дворянское) obwodu omskiego	52
Wieś Hryniewicze (Гриневиче – Гриневици) obwodu omskiego.....	53
Polskie cmentarze wiejskie w Kraju Krasnojarskim (Красноярский край)	56

ZAKOŃCZENIE	59
ANEKSY	61
Aneks 1. Powstańcy 1863 roku na Syberji.....	61
Aneks 2. Wiersze Maksymiliana Marksa.....	63
Aneks 3. Nekrolog z gazety „Trud” Ś.P. Narcyz Wojciechowski (1846-1918).....	64
Aneks 4. Inskrypcje na grobach polskich cmentarza Troickiego w Krasnojarsku.....	66
Aneks 5. Śmierć ojca w Jenisejsku, rok 1942.....	69
Aneks 6. Cmentarze wojskowe w obwodzie orenburskim na południu Uralu.....	71
BIBLIOGRAFIA	73
Źródła archiwalne w języku polskim.....	73
Źródła archiwalne dwujęzyczne (polsko-rosyjskie).....	73
Źródła archiwalne w języku rosyjskim.....	73
Wydawnictwa źródłowe, akty normatywne.....	73
Utwory literackie.....	74
Pamiętniki.....	74
Monografie naukowe i popularno-naukowe w języku polskim.....	74
Monografie naukowe i popularno-naukowe w języku rosyjskim.....	75
Artykuły naukowe i publicystyka popularno-naukowa w języku polskim.....	76
Artykuły naukowe i publicystyka popularno-naukowa w języku rosyjskim.....	77
Netografia.....	79
SUMMARY. Polish Cemeteries in the Urals and Siberia	81
RÉSUMÉ. Les cimetières polonais en Oural et en Sibirie	83
РЕЗЮМЕ. Польские кладбища на Урале и в Сибири	85
O AUTORZE	87
WYKAZ ILUSTRACJI	89
Cmentarze Polskie na Północnym Uralu.....	89
Cmentarz Jegoszyckiński w Permie.....	89
Cmentarze w Republice Baszkortostan.....	89
Wojskowe cmentarze w obwodzie orenburskim.....	89
Polskie groby na cmentarzu Zawalnym w Tobolsku.....	90
Polski cmentarz we wsi Botwino.....	90
Polski cmentarz nieistniejącej już wsi Mińsk-Dworiański.....	90
Cmentarz we wsi Despotzinowce.....	90
Polskie groby na cmentarzu Troickim w Krasnojarsku.....	91
Polskie groby na starym cmentarzu w Minusińsku.....	91
Tragiczny wiek XX.....	91
Groby i miejsca pamięci – XX wiek.....	91

WPROWADZENIE

Historia powstania polskich cmentarzy na terenie Uralu i Syberii związana jest przede wszystkim z pojawieniem się Polaków w azjatyckiej części Imperium Rosyjskiego. Pierwsze cmentarze zostały założone z inicjatywy kościoła katolickiego, który od początku XIX w. swoją działalność prowadził w dużych centrach Syberii – w Irkucku i w Tomsku. Na katolickich cmentarzach oprócz Polaków byli pochowani Niemcy, Litwini oraz przedstawiciele innych narodowości wyznania rzymskokatolickiego, jednakże średnia liczba polskich grobów na syberyjskich cmentarzach katolickich wynosiła około 90%. W tych miastach, w których nie było odrębnych katolickich cmentarzy – na miejskim cmentarzu była wyznaczona oddzielna strefa dla pochówku katolików.

Pierwsze badania na temat polskich cmentarzy na Syberii zostały zawarte w niewielkiej książce znanego polskiego dziennikarza i pisarza, konspiratora i działacza niepodległościowego, członka Rządu Narodowego Agatona Gillera «Groby polskie w Irkucku»¹, wydanej w 1864 roku w Krakowie. Giller również opisał jak odbywały się pochówki zesłanych Polaków na terenach Wschodniej Syberii². Temat ten epizodycznie podejmowany był w różnych artykułach okresu międzywojennego w Polsce³.

W szczególności warto zwrócić uwagę na postać majora Mieczysława Lepeckiego, osobistego adiutanta marszałka J. Piłsudskiego, który po śmierci marszałka w 1935 r. udał się w podróż po polskich cmentarzach znajdujących się w Rosji Sowieckiej. Celem było zebranie z syberyjskich cmentarzy ziemi do kopca pamięci na Sowińcu. Wraz z pracownikiem polskiej ambasady w Moskwie Janem Łagodą, odwiedził miejsca polskich pochówków na cmentarzach w Kujbyszewie (Samara), Bugurusłanie, Nowosybirsku, Tajdze, Irkucku, Aleksandrowsku, Tuncie i w innych syberyjskich miejscowościach⁴.

Jeśli w czasach Imperium Rosyjskiego władze nie utrudniały ludziom innej narodowości i wyznania spoczywania na osobnym cmentarzu, to w czasach radzieckich doszło do trwałego zniszczenia cmentarzy, tym bardziej jeśli znajdowały się one w granicach miasta. Dla bardziej godnych pochówków, zdaniem władzy radzieckiej, można było zrobić wyjątek. Mogiły przeniesiono na teren placów i alei miast. W taki sposób postąpiono przede wszystkim z grobami rewolucjonistów i dekabrystów.

Zniszczenie katolickich nekropolii odbywało się równocześnie z zamykaniem kościołów i innych instytucji kultowych. Bezwrotnie zniszczono katolickie nekropolie w Tomsku, Irkucku i Jekaterynburgu.

W 2001 r. w Tomsku ukazało się opracowanie pod redakcją znanego tomskiego historyka pochodzenia polskiego Wasyla Chaniewiczza, poświęcone katolickiej nekropolii miasta Tomsk⁵. Wykorzystując księgi metrykalne zespół badaczy zrekonstruował listę grobów nieistniejącego tomskiego cmentarza katolickiego. Główna treść opracowania przedstawia dane ponad 5000 osób, zmarłych i pochowanych na katolickim cmentarzu

¹ A. Giller, *Groby polskie w Irkucku*, Kraków 1864.

² A. Giller, *Opisanie Zabajkalskiej Krainy w Syberii*, t.1, Lipsk 1867.

³ M. Lepecki, *Podróż na Powołże i Sybir (Sprawozdanie z wyprawy)*, „Sybirak”, nr 4 (12) 1937, s. 6-9.

⁴ M. Lepecki, *Pamiętnik adiutanta Marszałka Piłsudskiego*, Warszawa 1987.

⁵ *Католический Некрополь города Томска (1841-1919)*, Томск 2001.